

מזרח תיכון חדשני

עינת לוי*

המאמר פורסם בוואיינט ב-30 בספטמבר 2018

שבויים בקונספציה, הורגלנו לחשוב על המזרח התיכון כאזור רווי מהומות וחוסר יציבות, המהווה קרקע פורייה לאידיאולוגיות קיצוניות נוסח דאעש ואל-קאעידה. כך, פספסנו את השינויים העמוקים שמוביל דור חדש של יזמים מקומיים בעשור האחרון. ב-2017 פעלו כ-3,000 חברות הזנק בחממות היזמות שהוקמו באיחוד האמירויות, מצרים, ירדן, סעודיה, לבנון, מרוקו, טוניסיה ובמדינות נוספות באזור. תחרויות יזמות אזוריות מתקיימות חדשות לבקרים ומהוות זירת מפגש בין יזמים, משקיעים, גורמים ממשלתיים ובעלי עניין מהאזור ומזירת הסטארט-אפ העולמית. בדובאי, בירת החדשנות האזורית, צמחו שתיים מהצלחות האזור: "סוק", ענקית הסחר האלקטרוני של העולם הערבי, שנרכשה על ידי אמאזון תמורת 650 מיליון דולר; ו"כארים" אפליקציית שיתוף נסיעות, הפועלת במאה ערים ב-14 מדינות באזור ושוויה נאמד בכ-1.5 מיליארד דולר.

כמו סיפור הצלחה טוב, תחילתו בנקודת שפל על רקע המשבר הכלכלי של 2008, הצניחה החדה במחירי הנפט ופרוץ מחאות "האביב הערבי", ששינו את פני המזרח התיכון. מדינות האזור חיפשו אחר מוצא מהמשבר, שיעודד צמיחה כלכלית ויספק מענה למצוקת האבטלה של צעירים משכילים בני דור המילניום. אירוע מכונן התרחש באוגוסט 2009, כאשר "יאהו" רכשה את פורטל "מכתוב" הירדני ב-175 מיליון דולר. "מכתוב" הפך לאקזיט הערבי המדובר ביותר באזור והצית את תקוותם של מיליוני צעירים משכילים בעולם הערבי. השינוי הטכנולוגי שחל באזור עם חדירת האינטרנט והעלייה בתפוצת מכשירי המובייל, אפשר צמיחה מואצת של שוק סחר אלקטרוני ערבי. בעולם היום יש כ-400 מיליון דוברי ערבית, על אף שרק מחציתם מחוברים לאינטרנט, שיעור גידול המשתמשים באזור הוא המהיר בעולם. רק אחוזים בודדים מהתוכן באינטרנט זמין בערבית, כך שפוטנציאל הצמיחה בשוק היזמות הערבי גבוה.

מקבלי ההחלטות בעולם הערבי זיהו את פוטנציאל השוק המקומי והגלובלי ובשנים האחרונות הושקעו סכומי עתק בפיתוח תחום היזמות וביצירת אקלים עסקי מאפשר ובר-קיימא לחברות קטנות ובינוניות. צעדים אלה כללו הסרת חסמים בירוקרטיים, הקלות בפתיחת חשבון בנק והוצאת כרטיס אשראי, עידוד ערוצי השקעה והלוואות וביטול עונש מאסר בגין צ'ק שחזר. באבו-דאבי, דובאי ובחריין אף יצרו "ארגז חול", שבו חברות יכולות לבחון את המוצר שלהן מבלי לעבור את מסכת הבירוקרטיה שחברה בדרך כלל נדרשת לה. המידה שבה צעדים אלה יושמו בפועל משתנה ממדינה למדינה, ונראה שלרובן עדיין חסרה תכנית פעולה אסטרטגית מערכתית ועקבית, המאפשרת תיאום בין המאמצים השונים ואף בין מדינות האזור.

התפתחויות אלה מבשרות על שינויים עמוקים במזרח התיכון כמו השינוי שמתרחש במערכת היחסים בין המדינה והחברה. במקום מגזר ציבורי מנופח שאינו מצליח לשאת בנטל, צומחת חברה אזרחית יוזמת המובילה שינויים מלמטה. זירת היזמות הפכה ל"כיכר תחריר" וירטואלית, המאפשרת לאזרחים להיפגש, לשתף פעולה וליצור יחד עם מוסדות המדינה וגופים אזוריים ובינלאומיים. העשייה סביב מטרה משותפת מסייעת לבסס אמון בין הצדדים, תלות הדדית ומחויבות לטווח הארוך. המעורבות והאחריות האזרחית באות לידי ביטוי גם בפעילות חברות סטארט-אפ, המפתחות פתרונות חכמים לאתגרים חברתיים כמו הנגשת שירותים לבעלי צרכים מיוחדים, אנרגיה ירוקה ופיתוח בר-קיימא, צמצום פערים בחינוך ועוד. לדוגמה, "סאנבוקס", שפותחה על ידי תושבי עזה, הוא גנרטור סולרי חכם, שנועד להשלים את אספקת החשמל המוגבלת לכארבע שעות ביום. דוגמה נוספת היא "נפהם", שפותח בחממה בקהיר, וכולל מאגר סרטונים קצרים שיצרו מורים ותלמידים במגוון נושאים מתכנית הלימודים. הלמידה המקוונת מאפשרת גם למי שאין באפשרותו להגיע לבית הספר, ללמוד באופן עצמאי.

* עינת לוי היא חוקרת במכון מיתוים ועוסקת ביעוץ אסטרטגי ובפיתוח שותפויות בין ישראל ומרוקו.

תחום היזמות משפיע גם על מעמד הנשים בחברה הערבית ומציע הזדמנויות חדשות לתעסוקה משמעותית, הכנסה גבוהה יותר, גמישות בשעות העבודה ואפשרות לשלב בין בית וקריירה. תחרויות היזמות האזוריות מהוות במה פתוחה ושוויונית יותר. באוגוסט 2018 הדחימו ארבע נשים מתכנתות מסעודיה את העולם הערבי כאשר זכו במקום הראשון ב"האקתון החאג'", שהתקיים בג'דה. הן פיתחו יחד את "תורג'ומן", יישומן המסייע למוסלמים שאינם דוברי ערבית להתמצא במרחב במהלך החאג', באמצעות תרגום חכם של שלטים ותמרורים.

ישראל נכון להיום אינה שותפה לצמיחה האזורית בתחום היזמות. החסם העיקרי הוא המבוי הסתום בסכסוך הישראלי-פלסטיני ופעילותן של תנועות חרם אזוריות. הקשרים שכן מתקיימים, מתאפשרים בחסות שגרירויות זרות, פורומים בינלאומיים וחברות הייטק גלובליות. אנגליה, לדוגמה, זיהתה את הפוטנציאל והקימה בשגרירות ישראל בלונדון מרכז חדשנות, המציע תכניות יזמות לישראלים, ואגף המתמקד בפעילות החברה הערבית. לצד הכוונות הטובות, מדובר גם באינטרס בריטי כלכלי לתפוס נתח מהשוק הערבי הצומח, באמצעות יזמים ערבים שלמדו בישראל.

תחום היזמות בעולם הערבי צובר תאוצה ונוצרות הזדמנויות חדשות לשיתופי פעולה. מקבלי החלטות בישראל צריכים להיות ערים לכך שהמפתח להשתלבות ישראל בצמיחה האזורית נמצא בידי המגזר הערבי ודוברי הערבית בישראל. כדי לבנות גשר שיחבר את ישראל לשכנותיה חשוב לקדם עבור צעירים מהחברה הערבית הזדמנויות תעסוקה בתחום, שיאפשרו השתלבות טובה יותר בחברה ובאזור. בהינתן התנאים הנכונים, תחום היזמות עשוי להוות מרחב חדש ומרענן לשיתוף פעולה בין ישראל לשכנותיה, שטרם נבחן עד כה ומעורר תקווה ל"מזרח תיכון חדש" או ליתר דיוק חדשני.